

Н.І. Шевченко,
пошукач

*Дніпропетровська державна
фінансова академія*

*Розглянуто загальні проблеми забезпе-
чення фінансовими ресурсами агропід-
приємств, виявлено основні тенденції
розвитку та чинники зрушень.*

*Внесено пропозиції щодо поліпшення
фінансового режиму функціонування
аграрних підприємств засобами цілес-
прямованої державної політики.*

Ключові слова: *сільське господарство, фінансове забезпечення, власний капітал, валова аграрна продукція, прями інвестиції, кредитування, лізинг.*

Постановка проблеми: Сільське господарство є однією з базових галузей народногосподарського комплексу України, розвиток якої зумовлює продовольче забезпечення народу. Проте дотепер ще не створено дієвих механізмів надійного фінансування цього життєво необхідного сектору національної економіки, що посилює актуальність розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпеченості фінансовими ресурсами аграрного виробництва є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних науковців та практиків. Зокрема, вагомих вклад внесли М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Алексійчук, П.О. Лайко, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, А.Г. Борщ, І.Г. Кириленко та інші. Основою генерації фінансових ресурсів виступає матеріальне виробництво. Саме тут створюється нова вартість, що забезпечує процес розширеного відтворення. Нестабільність на продовольчому ринку України, значне коливання цін на продукти харчування і матеріальні ресурси для села та великі перепади у виробництві сільськогосподарської продукції дестабілізують галузь.

Мета статті полягає у визначенні сучасного стану джерел фінансового забезпечення аграрного виробництва та внесення пропозицій щодо способів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство залишається одним із найбільш важливих секторів України. За даними Держкомстату, галузь у 2007 р. виробила 15,9% (92 899 млрд. грн.)

валового внутрішнього продукту (ВВП), сільськогосподарські товари становлять близько 13% експорту країни.

Проте ситуація, що склалася в сільському господарстві, особливо в останні роки, дійсно тривожна і загрозлива. Це зумовлено не лише несприятливими кліматичними умовами, а й погіршенням економічних умов: посилюється зношення основних засобів виробництва, які не відновлюються через брак необхідних коштів, що призводить до використання архаїчних технологій [4, с. 94].

У сфері виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування доцільно виділити такі групи проблем: гранична зношеність основних засобів на рівні 75-80%, особливо їхньої активної частини, відносний дефіцит обігових коштів, наявність боргів у сільськогосподарських товаровиробників різних форм господарювання та різних форм власності з причини відсутності паритету цін між промисловою і сільськогосподарською продукцією, недосконалість кредитування аграрних підприємств. Оцінка джерел фінансування інвестиційних проєктів показала, що реальними у даний час для аграрних підприємств є власні джерела, банківські кредити та фінансування за рахунок лізингу.

Основним власним джерелом поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання є його прибуток. Динаміку результативності діяльності сільськогосподарських підприємств наведено в табл.1.

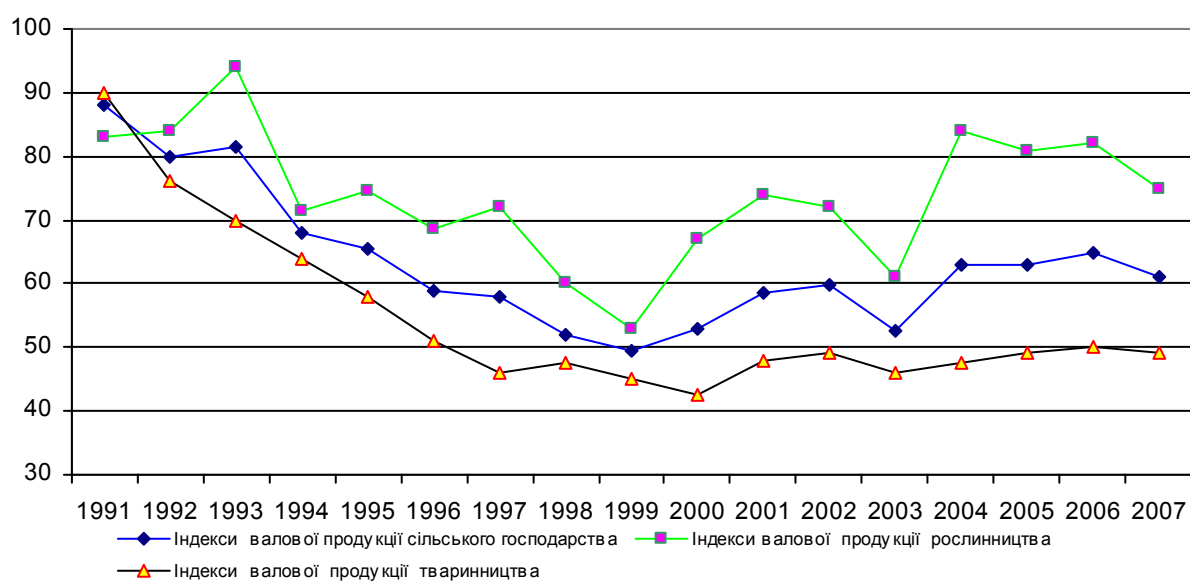
Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України*

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Фінансовий результат від усієї діяльності до оподаткування, млн. грн.	899,1	-254,6	769,5	2768,0	3702,4	2731,8	7624,2
Підприємства, що одержали прибуток							
- у відсотках до загальної кількості	57,4	51,8	57,7	66,7	66,2	68,7	73,7
- фінансовий результат, млн. грн.	2550,0	2036,6	2932,1	4327,6	5409,7	4687,9	6917,9
Підприємства, що зазнали збитків							
- у відсотках до загальної кількості	42,6	48,2	42,3	33,3	33,8	31,3	26,3
- фінансовий результат, млн. грн.	1650,9	2291,2	2162,6	1559,6	1707,3	1956,1	1993,7

* Держкомстат <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як видно з табл.1, частка підприємств, що отримують валовий прибуток, зростає до 73,7%, але, разом з тим, абсолютний фінансовий результат не відповідає такій тенденції, оскільки на його розмір впливає, в першу чергу, обсяг виробленої і реалізованої ціни, а також ціна реалізації. Динаміка виробництва сільськогосподар -

ської продукції наведена в табл. 2. Наведені дані свідчать про те, що в аграрному виробництві у цілому ще не досягнуто кризового рівня розвитку: він становить у цілому по галузі 60,8%, у рослинництві – 74,7% і в тваринництві – 49,2%. Закономірність динаміки виробництва продукції наведена на рис.1.

Джерело: Статистичний щорічник України за 2007 р., С.150

Рис. 1. Індекси динаміки виробництва продукції сільськогосподарського господарства

Таблиця 2

Виробництво валової аграрної продукції за категоріями господарств в Україні (у порівняних цінах 2005р., млн. грн.)

Показники	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007р. до 1990 р., %
1. Усі категорії господарств:										
Валова продукція	145875	77889	85796	86784	77271	92531	92586	94895	88769	60,8
у т.ч. рослинництва	66560	43573	49075	48113	41105	55638	53976	54909	49718	74,7
тваринництва	79315	34316	36721	38671	36166	36893	38610	39986	39051	49,2
2. Сільськогосподарські підприємства:										
Валова продукція	101299	26478	31881	31325	23438	32914	33803	37008	35440	35,0
у т.ч. рослинництва	49914	17820	22276	20645	13937	22644	21732	23200	20658	41,4
тваринництва	51385	8658	9605	10680	9501	10270	12071	13808	14782	28,8
Частка сектору, %	69,4	34,0	37,1	36,1	30,3	35,6	36,5	39,0	39,9	-29,5
2.1 у т.ч. селянські (фермерські) господарства:										
Валова продукція	...	1308	2342	2663	1804	3151	3425	4097	3477	265,8*
у т.ч. рослинництва	...	1156	2160	2446	1592	2924	3102	3660	2885	249,6*
тваринництва	...	152	182	217	212	227	323	437	592	389,4*
Частка сектору, %	...	1,7	2,7	3,1	2,3	3,4	3,7	4,3	3,3	+2,2*
3. Господарства населення:										
Валова продукція	44576	51411	53915	55459	53833	59617	58783	57887	53329	119,6
у т.ч. рослинництва	16646	25753	26799	27468	27168	32994	32244	31709	29060	174,5
тваринництва	27930	25658	27116	27991	26665	26623	26539	26178	24269	86,9
Частка сектору, %	30,6	66,0	62,9	63,9	69,7	64,4	63,5	61,0	60,1	+29,5

*у порівнянні з 2000 р.

Джерело: Статистичний щорічник України за 2007 р., с.147.

Із рис.1 видно, що в період 1990-1999 рр. відбувалось стійке скорочення загального обсягу виробництва продукції в цілому, а також продукції рослинництва і тваринництва. У наступні ж роки (2000-2007 рр.) навпаки, простежується зростання. Характерною особливістю зіставлення динаміки галузевого розвитку є те, що в рослинництві спостерігаються більш різкі коливання обсягів виробництва продукції по роках, а в тваринництві – більш плавні. У цілому це зумовлено характером відмінностей природно-кліматичних умов, що більш суттєві в землеробстві.

Оцінка річних відмінностей динаміки виробництва сільськогосподарської продукції показує наявність короткотермінових циклів: 3-4 річних періоди, що прослідковується виробництвом первинної продукції – продукції рослинництва. Це такі цикли: 1991-1993 рр., коли падіння змінювалось піднесенням; 1994-1997 рр., коли тенденція падіння певною мірою згладжувалась незначним зростанням; 1998-1999 рр. – стрімке падіння до максимального рівня. У період 2000-2002 рр. відбулося стійке піднесення обсягів виробництва, що завершилось падінням його в 2003 р., а в наступний період – 2004-2007 рр. спостерігається така ж закономірність, як і в попередньому періоді: 3-річне зростання із наступним падінням [3, с. 41].

Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що на результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського виробництва з досить стійкою періодичністю впливають стохастичні фактори як об'єктивний чинник збурення поступального динамізму. Перш за все, це проявляється в базовій галузі сільськогосподарського виробництва – рослинництві, що зумовлює вплив на динаміку розвитку вторинної галузі – тваринництва, стабільність розвитку якої потребує відповідного регулювання шляхом управління поголів'ям худоби й птиці та кормовою базою з урахуванням створення кормових резервів.

Наведені в табл. 2 дані свідчать також про зміни обсягів виробництва, що зумовлені суб'єктивними чинниками – насамперед структурною трансформацією організаційно-правового статусу виробників, створення нерівнозначних суб'єктів господарювання з позиції ступеня їх «ринковості» - товарності як визначальної ознаки ринку. Ринкова трансформація суспільно-економічного устрою в сільському господарстві країни породила різні за рівнем то-

варності суспільно-виробничі уклади [5, с.60]:

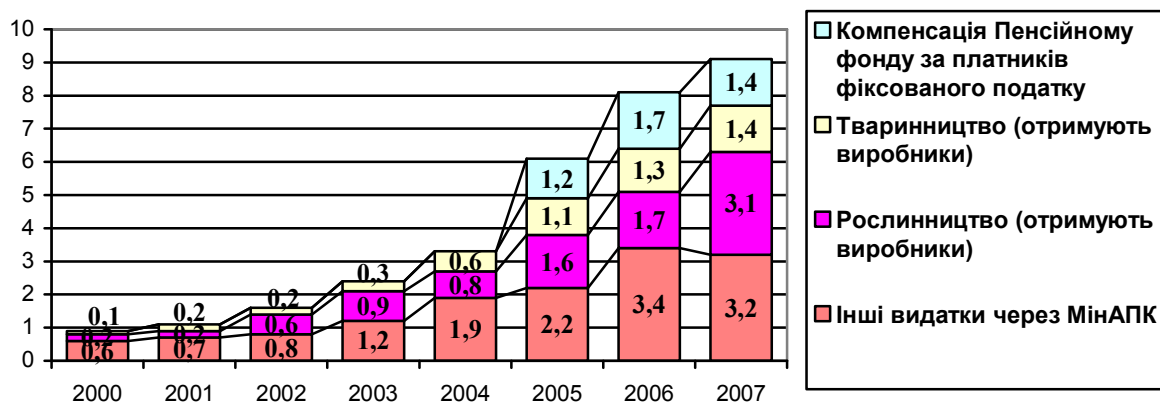
- *товарний сектор виробництва*. Представлений великомасштабними сільськогосподарськими підприємствами державної і приватної власності. Це - кооперативи, орендні підприємства, державні господарства (переважно науково-дослідні та селекційні центри);

- *малотоварний сектор*. Представлений відносно земельно обмеженими так званими фермерськими господарствами приватної форми власності. Це індивідуально-сімейні, приватні аграрні підприємства, індивідуально-орендні утворення;

- *дрібнотоварний сектор*. Представлений малоземельними (парцелярними) господарствами населення як дрібнотоварними (присадибними підсобними господарствами), так і натуральними господарствами (огородами, садово-дачними ділянками тощо).

Загальною тенденцією зрушень валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції є істотна зміна пропорцій між товарним і дрібнотоварно-натуральним секторами. Якщо у 1990 р. (напередодні ринкової трансформації аграрного сектору національної економіки у секторі крупнотоварних підприємств вироблялось 69,4% загального обсягу продукції, то нині – 35,0%, тобто зменшилось на 29,5 процентних пунктів [2, с. 4]. Натомість обсяг виробництва в дрібнотоварно-натуральному секторі відповідно збільшився від 30,6% у 1990 р. до 60,1% у 2007 р., тобто зростання склало 29,5 процентних пунктів.

Таким чином, провідним за обсягом виробництва валової продукції сільського господарства став дрібнотоварно-натуральний сектор малих підприємств. У цілому це тимчасове явище, адже цей сектор не може бути високоефективним через відсутність належного фінансово-економічного потенціалу. Натомість економічному зміцненню великих сільськогосподарських підприємств і збільшенню їхньої частки у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції сприяє основний обсяг державної підтримки, спрямований насамперед на розвиток саме крупнотоварного виробництва, що може забезпечити наповненість товарами сільськогосподарського виробництва як внутрішній ринок, так і здійснювати істотні експортні поставки продукції на зовнішній ринок (рис. 2) [2, с. 6, 7].

Джерело: За даними МінАПК

Рис. 2. Державна бюджетна підтримка аграрного виробництва, млрд. грн.

У сучасних умовах низької інноваційної привабливості підприємствам АПК нереально розрахувати на зовнішні інвестиції, для модернізації виробництва їм необхідний власний капітал. В агропромисловому виробництві посилюється тенденція скорочення обсягів фінансових ресурсів у господарствах усіх форм власності, внаслідок чого сформований раніше ресурсний потенціал вичерпується. Експлуатація більшості основних засобів у 2-2,5 рази перевищує нормативи. Фондоозброєність галузі сільського господарства зменшилась у 4,5 рази. Частково це компенсується заміною технологічно застарілого об-

ладнання на сучасне високопродуктивне, багатофункціональне. Внаслідок цього зменшується нормативне значення величини фондомісткості виробництва.

Згідно зі статистичними даними, за останні роки структура інвестицій за формами власності істотно змінилася. У загальній структурі народногосподарського комплексу найбільшу частку має колективна форма власності – 54%, а у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві вона досягає 74%. Проте спрямованість інвестиційних потоків обходить сільське господарство (табл. 3).

Таблиця 3

Інвестиції в основний капітал, у фактичних цінах, млн. грн.

Роки	Усього інвестицій за видами діяльності	У т.ч. у сільське господарство	Частка сільського господарства, %
1990	55368	11799	21,3
2000	23629	496	2,1
2001	32573	1552	4,8
2002	37178	1854	5,0
2003	51011	2054	4,0
2004	75714	3277	4,3
2005	93096	4905	5,2
2006	125254	7190	5,7
2007	188486	9338	4,9

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2001 р. (с.218) і 2007р. (с.205, 206)

Із даних у табл. 3 видно, що в період кризового спаду (1991-2000 рр.) в Україні відбулося катастрофічне скорочення приливу капіталу у вигляді інвестицій: у цілому по народному господарству зменшення склало 57,3%, а в сільському господарстві – 58%. Із початком економічного зростання утворилась стійка тенденція зростання капіталовкладень: уже за 5 років піднесення загальні капіталовкладення перевершили їх рівень 1990 р. на 36,7%, а в сільському господарстві – в 2,8 раза. Ця тенденція продовжилась і в наступні роки.

Проте слід зазначити, що частка інвестицій, що здійснюються в Україні в сільське господарство у їх загальній сумі різко скоротилась: якщо в докризовий період вона становила 21,3%, то у 2002 р. досягла лише 5% з найбільшим значенням 5,7% в 2006 р. із скороченням уже в наступному 2007 р. Це істотний інвестиційний «голод» сільського господарства, продовження якого загрожує Україні втратою своєї продовольчої конкурентоспроможності внаслідок швидкого зносу засобів виробництва галузі та переходу до архаїчних технологій.

До того ж іноземними інвесторами перевага надається не виробничим, а переробним сферам. Зокрема, за сучасним станом прями іноземні інвестиції вкладено в 630 підприємств харчової промисловості та переробних галузей на загальну суму 861,8 млн. дол. США, тобто 89,5% від загальної суми коштів, залучених у АПК. У сільському ж господарстві та мисливстві за цей період було вкладено прямих іноземних інвестицій лише у 195 сільськогосподарські підприємства загальним обсягом 108,5 млн. дол. США, тобто майже у 8 разів менше.

Багато потенційних іноземних інвесторів утримуються від інвестування в аграрний сектор України, мотивуючи це насамперед нестабільністю законодавства в державі, надмірним податковим тиском, недотриманням партнерами договірних зобов'язань, незадовільною судовою системою, недосконаліми організаційно-правовими формами суб'єктів господарю-

вання, що визначають інвестиційну привабливість реципієнтів.

Оскільки упродовж останніх років постійно зростають обсяги банківського кредитування сільськогосподарських підприємств, намітилася тенденція до збільшення частки довгострокових кредитів у структурі кредитних вкладень банків в агропромисловий комплекс [4, с. 96]. Такі зміни у кредитній політиці банків потребують розроблення відповідних стратегій управління кредитним ризиком аграрних позичальників.

Висновки. Ефективність виробництва новостворених агроформувань значною мірою залежить від їх забезпеченості виробничими засобами, трудовими ресурсами, від напряму спеціалізації та оптимальної концентрації виробництва [5, с. 59]. Вирішити проблему, пов'язану з оптимізацією розмірів виробництва та раціоналізацією вибраного напряму спеціалізації, можна шляхом посилення інтеграційних процесів між аграрними господарствами, фінансовими та промисловими структурами. Залучення в аграрне виробництво фінансового і промислового капіталу дасть змогу за короткі терміни відновити та підвищити ефективність використання основних засобів аграрного виробництва, реалізувати його потенціал, збільшити обсяги виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, що буде конкурентоспроможною на світовому ринку.

З метою забезпечення продовольчого підприємництва доцільно повернутися до державного замовлення на основні види сільськогосподарської продукції для внутрішнього і зовнішнього ринків із забезпеченням пільговими грошово-товарними кредитами та субсидуванням вітчизняних виробників продовольчої сировини і продуктів харчування. Необхідно також підвищити митні тарифи на імпорт продовольчої продукції для надання переваг вітчизняному товаровиробнику.

Центральним напрямом кредитної політики в аграрній сфері має бути створення режиму найбільшого державного сприяння в галузі кредитування сільського господарства [3, с. 43]. Для цього потрібне надання державою пільгових, безпроцент-

них і з відстрочкою оплати цільових кредитів для модернізації та розширення матеріально-технічної бази виробництва, впровадження нових технологій, створення широкої мережі підприємств переробки й реалізації продукції за єдиними товарними стандартами. За рахунок державного бюджету необхідно також відшкодувати комерційним банкам частку плати за кредит, що зробить його більш дешевим, вигідним і доступним для безпосередніх одержувачів, в першу чергу тих, хто буде забезпечувати поставки продукції у фонд державного замовлення.

Одним зі шляхів підтримки агропромислових підприємств є такий фінансовий інструмент, як фінансовий лізинг. Тому що лізинг - це один із найсучасніших методів матеріально-технічного забезпечення виробництва та перспективний напрям надання банківських послуг [3, с. 44]. Проте сучасна система оподаткування не сприяє розвитку лізингових відносин, бо в багатьох випадках лізингоотримувач сплачує ПДВ двічі. Цю проблему можна було б ро-

зв'язати, якби у податковому законодавстві частину лізингового платежу звільнили від податку на прибуток, оскільки вона є поверненням позиченого чи власного капіталу.

Отже, перед агропромисловим комплексом країни постає ціла група складних та досить важливих питань, вирішення яких є необхідною але, на жаль, недостатньою умовою розвитку України взагалі та її сільського господарства зокрема. Треба зауважити, що жоден з вищеназваних шляхів поліпшення фінансування АПК України не створить дива. Тільки постійна взаємодія різноманітних форм та шляхів фінансування й підтримки аграрного сектору нададуть можливість якісних зрушень у цій галузі [1, с. 111]. Тому обов'язковим є створення державної програми підтримки галузі, створення екологічного підприємництва, поліпшення кредитних умов для підприємств АПК, розвитку аграрного лізингу та тісна взаємодія держави та комерційних фінансово-кредитних установ.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Гайдуцький А.П.* Підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору шляхом розширення бюджетної підтримки // *Фінанси України.* – 2005. – № 10. – С. 111.
2. *Кириленко І.Г.* Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва // *Економіка АПК.* – 2005. – № 1. – С. 40.
3. *Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В.* Деякі аспекти державної аграрної політики в Україні в умовах світової фінансової кризи // *Економіка АПК.* – 2008, № 11. – С. 4-8.
4. *Лошкарьова О.О.* Система кредитної та фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств України // *Фінанси України.* – 2006. – № 5. – С. 94.
5. *Могильний О.* До питання про багатокладність сільського господарства // *Економіка України.* – 2005. – № 6. – С. 59.